

Omgewingsidentiteit in die Era van die Mens: Nuwe perspektiewe op *Toorbos*. Deel 2

Environmental identity in the Age of Man: New perspectives on Toorbos. Part 2

SUSAN MEYER

Skool vir Taalonderwys

Fakulteit Opvoedkunde

Noordwes-Universiteit

Potchefstroom

Suid-Afrika

E-pos: meyer.susan@nwu.ac.za

Susan Meyer

SUSAN MEYER is medeprofessor in Afrikaans aan die Skool vir Taalonderwys van die Fakulteit Opvoedkunde, Noordwes-Universiteit, Potchefstroom. Sy is deel van die Navorsingseenheid *Tale en Literatuur in die Suid-Afrikaanse konteks* aan die NWU. Sy het haar kwalifikasies aan die Universiteit van die Vrystaat (voorgaads), die Universiteit van Pretoria (MA in Afrikaanse Letterkunde) en UNISA (DLitt et Phil) verwerf. Haar navorsing behels 'n ekokritiese benadering tot eietydse Afrikaanse letterkunde. Dit fokus op die ontwikkeling van die ekokritiese diskoers in Suid-Afrika en op die toepassing van hedendaagse internasionale teorieë in die veld van ekokritiek by die ontleding van Afrikaanse literêre tekste. Aan die hand van die teoretiese raamwerke wat die ekokritiek bied, ondersoek sy die spektrum van mens-natuur-verhoudingsaspekte wat in eietydse romans uitgebeeld word, die rol van die natuurlike omgewing in identiteitskonstruksie en -aanpassing, die genesende en rigtinggewende invloed van natuurruimtes en -beleving asook die verskillende kontekste en vlakke van hierdie beïnvloeding. Sy is geïnteresseerd in die krag van letterkunde as kulturele ekologie, in die verskynsel van groen postkolonialisme en in die wyses waarop daar op omgewingsprobleme in die Afrikaanse letterkunde gereageer word. Haar navorsing oor hierdie vraagstukke lei tot bestedige bydraes tot akademiese tydskrifte, boeke en konferensies, nasionaal en internasionaal.

SUSAN MEYER is associate professor of Afrikaans at the School of Language Education of the Faculty of Education, North-West University, Potchefstroom. She is part of the Research Entity *Language and Literature in the South African context* at the NWU. She obtained her qualifications at the University of the Free State (undergraduate), the University of Pretoria (MA in Afrikaans Literature) and UNISA (DLitt et Phil). Her research contains an ecocritical approach to contemporary Afrikaans literature. It focuses on the development of the ecocritical discourse in South Africa and on applying recent international theories in the field of ecocriticism when analysing Afrikaans literary texts. Using the theoretical frameworks of ecocriticism, she explores the variety of human-nature relationship aspects portrayed in contemporary novels, the role of the natural environment in identity construction and adaptation, the healing and directive influence of nature and nature experiences, as well as the different contexts and levels of these influences. She is interested in the power of literature as cultural ecology, in the phenomenon of green postcolonialism and in the ways in which environmental problems are reacted to in Afrikaans literature. Her research on these issues has led to steady contributions to academic journals, books and conferences, nationally and internationally.

Datums:

Ontvang: 2020-03-15

Goedgekeur: 2020-05-18

Gepubliseer: Desember 2020

ABSTRACT

Environmental identity in the Age of Man: New perspectives on Toorbos, Part 2

The film version of Dalene Matthee's novel *Toorbos* (2003; translated by the author as *Dreamforest*, 2004) was released in 2019. Media interest in the film has drawn new attention to the novel. Rereading *Toorbos* in our era of growing dismay about the environmental crises all around us knocks the wind out of one and affirms the current relevance of the novel. The Age of Man, or the Anthropocene, refers to a geological epoch in which the earth is believed to reach critical tipping points due to increasing human influence. This could lead to rapid and irreversible change and could make life on earth impossible (Kotzé 2014).

In Part 1 of this study, published in the September 2020 issue of this journal, I introduced Susan Clayton and Susan Opatow's ideas about identity and the environment. Clayton emphasises that identity is both a product and a force, an assortment of beliefs about the self that serve as a motivator of particular ways of interacting with the world. A strong environmental identity, as a motivating force, can have significant effect on personal, social and political behaviour (Clayton 2003:46). Furthermore, environmental conflicts can be neither understood nor constructively resolved unless we recognise the ways in which they reflect individual and group identities (Clayton & Opatow 2003:19).

Environmental identity is described as a sense of connection to some part of the nonhuman natural environment (based on history, emotional attachment or similarity) that affects the ways in which we perceive the world and respond to our surroundings; a belief that the environment is important to us and an important part of who we are (Clayton 2003:45-46). According to Clayton and Opatow (2003:10), environmental identity occurs on a continuum with minimal levels of social influence on the one end, and strong levels on the other. This scale for assessing individual differences in environmental identity is based on the reality that environmental identities inevitably contain a social component, but the degree of social influence varies for different individuals or groups (Clayton & Opatow 2003:10).

The first aim of the study was to engage theoretically with the concept of environmental identity, and to underscore the importance of this principle for environmentally oriented thinking, in the context of global concern about the existential crisis humankind faces when the planet's ability to provide is depleted. Now, in Part 2, Clayton and Opatow's ideas about environmental identity serve as a theoretical framework for an ecocritical rereading of *Toorbos*. The aim of this part of the study is to put Clayton and Opatow's theoretical instrument to the test. Their model of environmental identity is illustrated and its value is tested by means of an analysis of the two main characters in *Toorbos*.

Since Karoliena Kapp and Johannes Stander grew up in the same forest environment, they share a socio-economic and cultural background, but they do not seem to agree on the role of the forest in understanding themselves or their plans for the future. In fact, when scrutinised in terms of Clayton and Opatow's model, Karoliena and Johannes appear to be differently positioned on the continuum regarding environmental identity types.

Karoliena finds herself on that side of the scale where a personal sense of connection to the natural surroundings – here the Knysna environment of the 1930s – strongly comes to the fore. Karoliena lives the life of an individualist, with little interest in social ways or conventions; her direct and deliberate contact with the forest defines her life. While interaction with nature comes natural for her, social communication requires extra effort; the trees are cherished as giants of wisdom in whom she confides and where she finds knowledge about life and herself. Karoliena is intently attuned to the voices of the forest. She is dismayed at the silencing of

these voices as large areas and mountainsides are stripped of their natural vegetation in preparation for plantations.

Johannes' attunement to social factors and influences positions him quite a distance from her on Clayton and Opotow's scale. On his side of the scale social activities and commitment largely influence environmental identity; individual-mindedness and contact with the natural environment move to the periphery of attention.

Johannes finds confirmation of his success as a businessman and leader of the Knysna community in the highest social circles. The preferences and opinions prevalent in these circles provide the basis for his relationship with Karoliena. He values her beauty and intelligence, qualities that contribute to his social status, more than her individuality and her affection for the trees, frogs and birds of the forest. The political realities of the time and the economic progress of the town are priorities; he fully favours plans for the removal of the trees in Knysna's streets to make place for lamp poles and tarred roads. He finds it impossible to understand or accommodate Karoliena's consternation about decisions such as these. Her disregard for all social expectations in direct contrast to voicing strong opinions about the intrinsic value nature has and the important role that interaction with the natural surroundings plays in her life, altogether puzzles Johannes.

While this increasingly frustrates him, Karoliena considers his social-mindedness as restrictive and unaccommodating, not allowing her to be the person she is. Commitment to Johannes means denial of herself, a person whose individuality is so deeply rooted in her environmental identity. The greatest frustration in their relationship can be attributed to their respective efforts to maintain their different environmental identities. Due to the different levels of social influence on Karoliena and Johannes, she eventually has to leave him.

Toorbos illustrates the effect of differences in environmental identity even among people who have the same background. It sheds light on the irreconcilability of people who are influenced in different ways by society. The conclusion regarding the powerful effect environmental identity issues may have on environmental behaviour and beliefs can be transferred from Toorbos to the broader present-day situation. The snippet of the South African reality depicted in Toorbos may create an awareness of environmental identity, and of the important implications it has for full comprehension and constructive ways of handling environmental conflicts in the Age of Man.

KEYWORDS: Anthropocene, environmental identity, *Toorbos* (*Dreamforest*), Dalene Matthee, environmental attitude and behaviour, Susan Clayton, Susan Opotow

TREFWOORDE: Antroposeen, omgewingsidentiteit, *Toorbos*, Dalene Matthee, omgewingshoudings en -gedrag, Susan Clayton, Susan Opotow

OPSOMMING

Die rolprentweergawe van Dalene Matthee se roman, *Toorbos*, is in 2019 vrygestel. Die mediabelangstelling in die rolprent het nuwe aandag op die roman gevestig. Die romangegewe asook die filmbeelde van die uitroei van die eeu-oue Knysnawoud en gepaardgaande ekosisteme het ons ook opnuut attent gemaak op die onthutsende kwessie van mensgemaakte bedreigings vir lewe op aarde. In die Era van die Mens word toenemende druk op die planeet se lewensonderhoudende sisteme geplaas en groei die kommer daaroor wêreldwyd. Die teoretiese raamwerk wat benut word in die ekokritiese herlees van *Toorbos* is Susan Clayton en Susan Opotow se omgewingsidentiteitsteorie en -model. In Deel 1 van my studie, in die September

2020-uitgawe van hierdie tydskrif, is die belang van omgewingsidentiteit vanuit 'n teoretiese hoek gemotiveer. Nou, in Deel 2, word dit prakties geïllustreer deur die toepassing van Clayton en Opotow se omgewingsidentiteitsmodel op 'n analise van die hooffigure in *Toorbos*. Die bevinding is dat Karoliena en Johannes, ongeag verskeie gedeelde agtergrondfaktore, uiteenlopende rigtings inslaan wat omgewingshouding- en gedrag betref – spesifiek weens omgewingsidentiteitsverskille. Hierdie kwessie gee tot spanning en onherstelbare verhoudingskade aanleiding. *Toorbos* illustreer hoe kragtig omgewingsidentiteitskwessies op menseverhoudings sowel as op omgewingsgedrag en -oortuigings kan inspeel. Deur omgewingsidentiteit as betekenisvolle gegewe in die werklike lewensituasie te ag, mag die kontoere van omgewingsdebatte op praktiese en vrugbare wyse verlê word. Die klein snit uit die Suid-Afrikaanse werklikheid wat *Toorbos* bied, mag bewustheid skep vir die belangrike implikasies van vol-doende insig omtrent omgewingsidentiteit in die Era van die Mens, ten einde verskillende beskouings en hanterings van omgewingsprobleme volledig te begryp en konstruktief te hanteer.

1. INLEIDEND

Toorbos (2003) is die laaste in Dalene Matthee se vierluik bosromans. Die rolprentweergawe van Toorbos is in 2019 vrygestel. Dit is vereer met 'n besonder gesogte plasing by kykNET se Silwerskermfees – die heel laaste film wat vertoon is – en met uitstekende resensies.¹ Die sukses van die film het nuwe mediabelangstelling in die roman tot gevolg gehad. Filmbeelde van die uitroei van die eeu-oue Knysnawoud en gepaardgaande ekosisteme op die grootskerm het ons ook opnuut attent gemaak op die era van die Antroposeen en van mensgemaakte bedreigings vir lewe op aarde. Die tydperk van die Antroposeen, oftewel die Era van die Mens, word deur kenners beskryf as 'n nuwe geologiese epog waartydens, as gevolg van toenemende menslike invloed, die aarde besig is om kritieke kantelpunte te bereik, wat tot snelle en onomkeerbare verandering kan lei en lewe op aarde onmoontlik kan maak (Kotzé 2014).

Deur die jare is daar op verskeie teoretiese en lewensbeskoulike beginsels gefokus om individuele asook openbare standpunte ten opsigte van omgewingsbeskerming te probeer verstaan en voorspel. Die aandag het egter toenemend begin verskuif in die rigting van identiteitskwessies en van begrippe soos *omgewingsidentiteit* en *ekologiese identiteit* waar die vraagstuk van omgewingskrisisse ter sprake is (Clayton & Opotow 2003:6; Walton & Jones 2017:658).

Terwyl omgewingsbeskouings en -gedrag klaarblyklik nie maklik in 'n positiewe rigting gestuur kan word nie, en ons met al die bewyse daarvan in die ineenstorting van ekosisteme en die opbouende klimaatkrisis sit, stel Susan Clayton en Susan Opotow (2003:5) voor dat ons met nuwe aandag na die skakel tussen identiteit en omgewingsgedrag moet kyk.

Motivering vir hulle standpunt word gebied met verwysing na hulle uitgebreide navorsing oor verskillende beskouings van geregtigheid met betrekking tot omgewingskwessies (Clayton & Opotow 1994; Clayton 2000; Clayton & Opotow). Hierdie studies het hulle tot die insig gebring dat oortuigings oor wat billik en regverdig is, in wese vervleg is met wie ons is, hoe ons in verhouding staan tot of aansluiting vind by ander, en wat dit beteken in terme van regte en verpligtinge. Verskeie ander navorsers beaam die oortuiging van Clayton en Opotow wanneer

¹ Jaco Barnard-Naudé (2019) beskryf die film as “meesleurend en oorrompend”; André Scholtz, aangehaal deur A Stone (2020) noem hierdie film “'n wenner”; hy meen dat 'n film van hierdie gehalte goed geposisioneer is om by te dra tot die bewaring van 'n stuk Suid-Afrikaanse geskiedenis asook die Afrikaanse taal, aangesien daar “'n nuwe generasie [is] wat nog nooit van Matthee se werke ervaar het nie” (Scholtz 2020).

hulle beklemtoon dat identiteitsgebaseerde faktore die belangrikste motiveerders van enige gedrag is (Freed 2015:2,7; Stets & Biga 2003:398). Sulke uitsprake verleen gewig aan Clayton en Opotow (2003:19) se oortuiging dat omgewingskonflikte nie ten volle verstaan of op konstruktiewe wyse hanteer kan word sonder om die maniere waarop dit die identiteit van die individu of die groep reflekteer, te erken nie.

Die konteks vir hierdie studie is dus die nuwe aandag vir identiteitskwessies onder navorsingsgeledere waar die aandag op benaderings tot omgewingskonflik en -krisisse toegespits is. In die vorige deel van my studie, gepubliseer as Deel 1 in die September 2020-uitgawe van hierdie tydskrif, is *identiteit* binne die konteks van die eietydse Afrikaanse prosa geplaas, spesifiek ook van Matthee se oeuvre en van ekokritiese studies in Suid-Afrika, en binne die groter teoretiese raamwerk van die posthumanisme en die materiële ekokritiek. In daardie deel van die studie is die begrip *omgewingsidentiteit* teoreties verken en verantwoord. Dit was deel van my poging om ook die belang van hierdie beginsel vir omgewingsgeoriënteerde denke uit te klaar en te onderstreep, in aansluiting by die wêreldwye besorgdheid oor die bestaanskrisis wat die mens in die oë staar wanneer die planeet se vermoë om te voorsien tot niet mag gaan.

Die doel van hierdie tweede deel van my ondersoek is die benutting van die teoretiese gereedskap wat Clayton en Opotow se benadering bied in die ontleding van *Toorbos*, ten einde botsende omgewingshoudings en -standpunte in die roman te probeer begryp in die lig van die teorie oor omgewingsidentiteit. Terselfdertyd sal gepoog word om verbande tussen *Toorbos* en die breër, praktiese situasie van ons tyd, spesifiek die realiteit van globale omgewingskonflik en -onversoenbaarhede, te probeer lê.

2. **TOORBOS EN DIE BEGRIP OMGEWINGSIDENTITEIT IN BREË TREKKE**

Die buitelyne van die verhaal kan in breë kwashale geskets word. Johannes Stander, seun van ’n Knysnaboswerker, kon hom uit die bosarmoede losmaak deur ’n suksesvolle sakeryk op die dorp te bou. Hy bied vir Karoliena Kapp “uitkoms” uit daardie selfde omgewing aan toe hy haar vra om te trou. Karoliena weet egter reeds die dag ná die troue dat sy verkeerd gekies het en gaan trek by “ou Bothatjie” van Jim Reid-se-draai bokant Diepwalle in. Die roman her-belig die historiese gegewe van die toe-eiening van die Knysnabos as staatsgebied in die 1930’s, toe ’n woud die knie moes buig voor die aanvraag na timmerhout en dwarslêers vir nuwe spoorlyne. Eers word boswerkers deur wetgewing ’n ál kleiner porsie van die omgewing waaruit hulle ’n bestaan moet maak, gegun; die uiteindelijke en totale onteiening van grond loop uit op die hervestiging van die houtkappers in die gehuggie van Karatara. Ook Karoliena word uiteindelik uit die bos gedwing omdat sy haar heenkome by Bothatjie kwytraak. Sy huis word afgebreek aangesien dit in die pad van die nuwe plantasies staan.

In die middelpunt van Karoliena se persoonlike verhaal staan die ontdekking dat sy en Johannes mekaar nie werklik kan vind nie. Vir die aard van haar geestesband met die natuurgewing toon Johannes min begrip. Dit bring verwydering op geestesvlak wat selfs hulle huwelik nie kan oorleef nie.

’n Betekenisvolle ooreenkoms is dat Karolina en Johannes beïnvloed en gevorm is deur dieselfde bosomgewing waarin hulle ouers geleef, gewerk en swaargekry het. Hulle deel ’n sosio-ekonomiese en kulturele agtergrond in die volledigste sin. Tog kan hulle geen gemene grond vind wat die rol van die bos in hulle self- en toekomsbeskouing betref nie. Die een se pad loop uit die bos, die ander een draai telkens om terug bos toe.

Karoliena en Johannes demonstreer die waarheid dat, hoewel sosiale en kulturele agtergrondfaktore kragtige bepalers van ingesteldheid ten opsigte van omgewingsake mag

wees, hierdie faktore nie volledige verklaring kan bied vir individue of groepe se houding teenoor natuursake en bewaringskwessies nie.

Toorbos konfronteer ons met vrae wat dringend relevant is vir ons tyd: *Wat motiveer dan die waarde wat aan die natuurlike omgewing toegeken word of wat aan natuurgawes geheg word? Waarop sou voorspellings ten opsigte van ingesteldhede in hierdie verband gebaseer kan word, en wat is dit wat mense sou kon saamsnoer in voorkomings- en aanpassingstrategieë wanneer omgewingsuitdagings aangepak word?*

Susan Clayton en Susan Opotow meen dat die idee van *omgewingsidentiteit* 'n antwoord op bogenoemde vrae kan bied. Hulle teoretiese uitgangspunte en model, wat aanstons getoets gaan word by wyse van die ontleding van die belangrikste *Toorbos*-karakters, word weer in enkele paragrawe verhelder.

Clayton (2003:45) beskou *omgewingsidentiteit* as een van vele faktore wat tot selfbegrip kan bydra. Sy omskryf dit as 'n gevoel van skakeling met 'n aspek van ons niemenslike natuurlike omgewing, gebaseer op persoonlike geskiedenis, emosionele verbintenis of op beleefde ooreenkomste. Hierdie beleving van verbintenis het, volgens Clayton (2003:45-6), 'n invloed ten opsigte van ons waarneming van en gedrag teenoor die wêreld; dit manifesteer in die oortuiging dat die natuuromgewing belangrik vir ons is, asook 'n belangrike deel vorm van wie ons is.

Vir Clayton en Opotow (2003:5) is identiteit beskryfbaar volgens die mate waarin sosiale kragte 'n invloed op individue of groepe uitoefen. Aangesien natuurbeleving diep wortels in sosiale en kulturele agtergrondfaktore het, koppel Clayton en Opotow die beginsel van omgewingsidentiteit aan 'n kontinuum tussen pole, gebaseer op die mate waarin sosiale invloed 'n rol speel: van minimaal tot sterk.

Clayton en Opotow se omgewingsidentiteitsmodel berus op die uitgangspunt dat omgewingsidentiteit onvermydelik 'n sosiale komponent bevat,² maar dat die mate van sosiale beïnvloeding by mense verskil.

Wanneer omgewingsidentiteit minimaal deur sosiale faktore beïnvloed word, sê Clayton en Opotow (2003:10), word ervaar dat die natuur op direkte wyse beleef en verstaan word, sonder of met baie min sosiale "inmenging". Die natuur word beleef as geskei van die sosiale lewe. Daar is geen beduidende sosiale druk of konflik ten opsigte van natuurbeleving nie. Hierteenoor: Wanneer omgewingsidentiteit in 'n groot mate deur sosiale faktore beïnvloed word, bevind individue en groepe hulle in sterk sosiale groeperings of kategorieë waar politieke realiteite, aktivisme en sosiale konflik 'n groot rol speel (Clayton & Opotow 2003:10). Tussen hierdie twee pole op die kontinue voorstellingslyn vir omgewingsidentiteitstipes is variasie uiteraard moontlik.

Die navorser se eie kritiese ingesteldheid teenoor die uitgangspunt(e) wat as vertrekpunt vir 'n studie dien, is uiteraard belangrik. Clayton en Opotow bied, myns insiens, 'n praktyk-georiënteerde soort skaal vir die vasstelling van verskille in omgewingsidentiteit. Hulle model vorm 'n konkrete vertrekpunt om die verskeidenheid van benaderings tot die natuurlike omgewing, en verskillende morele opvattinge daaromtrent, te begryp en om hierdie insigte te herlei tot praktiese maniere om omgewingsgedrag en -konflik te voorspel.

² Hierdie model gee erkenning daaraan dat hoe ons onself in verhouding tot die natuur verstaan, afhanklik is van gedeelde, kultureel gekleurde opvattinge oor wat die natuur is, asook oor watter aspekte van die natuur ons respek verdien, en wat negeer of benut kan word (Clayton & Opotow 2003:10). Clayton en Opotow herinner ons daaraan dat sosiale veranderlikes 'n invloed het op hoeverre ons in staat is en verkies om op die natuurlike omgewing te fokus en te reageer, ook op hoe ons dit wat ons sien, interpreteer (2003:10).

Aangesien die begrip *omgewingsidentiteit* van 'n deeglike kontekstuele en teoretiese basis voorsien is (Deel 1 van my studie), kan met vertroue beweer word na 'n waardebeoordeling en -motivering van Clayton en Opatow se omgewingsidentiteitsmodel, in die praktiese benutting daarvan.

3. OMGEWINGSIDENTITEIT IN *TOORBOS*

In Clayton en Opatow (2003:10) se bespreking van hulle omgewingsidentiteitsmodel gebruik hulle die beeld van voor- en agtergrondbesonderhede in 'n visuele beeld om te beklemtoon dat die sosiale konteks altyd in die “prentjie” van omgewingsidentiteit teenwoordig is, óf sentraal en op die voorgrond, óf vaag en slegs van periferele of agtergrondbelang.

Aan die een kant van die kontinue voorstellingslyn met behulp waarvan Clayton en Opatow variasie in omgewingsidentiteitstipe aandui, daardie kant van die skaal waar omgewingsidentiteit in 'n mindere mate deur sosiale faktore beïnvloed word, is 'n bepaalde tipe bevestiging die norm. Die natuurlike omgewing is op die voorgrond. Individuele ervarings word belangrik geag en groter waarde word aan individuele fokus as aan 'n groepsfokus geheg. Die individu posisioneer hom-/haarself bewustelik om in interaksie met die natuur te leef en die natuurterrein word beleef as geskei van sosiale terreine. Sosiale konflik is op die agtergrond (Clayton & Opatow 2003:10).

Aan die ander kant van die skaal, waar sosiale faktore omgewingsidentiteit oorheers, skuif die natuurlike omgewing na die agtergrond. Groepsidentiteit en -bedrywigheid is op die voorgrond. Posisionering vind plaas met 'n sosiale fokus in gedagte. Politieke realiteite oefen groot invloed uit en sosiale konflik speel 'n beduidende rol (Clayton & Opatow 2003:10).

Wanneer hierdie model met die hooffigure in *Toorbos* in verband gebring word, word Karoliena op eersgenoemde kant van die kontinuum aangetref, wat ons voortaan gerieflikheidshalwe die linkerkant van die skaal kan noem. Hoewel sosiale kragte relevansie vir haar lewe het en sy dit nie kan ignoreer nie, bly dit op die agtergrond. Dit is haar persoonlike en direkte verhouding met die boswêreld van Knysna, soos dit in die romanhede van die 1930's daar uitgesien het, wat die grondslag van haar self- en lewensbeskouing vorm, en wat besondere beïnvloedingsmag uitoefen.

Soms, in hierdie roman, huiwer sosiale invloede net-net agter die voorgrondbeeld, as ons die terme gebruik waarmee Clayton en Opatow (2003:11) die variërende invloed van die altyd teenwoordige sosiale konteks op omgewingsidentiteit beskryf. Karoliena vind dit onmoontlik om haar van die boscense en hulle situasie los te maak. Die nuwe kerkverpleegster, Amelia Claassens, vind dit gerusstellend dat sy “'n ogie hou oor die mense daar bo in julle deel van die bos” (17). Karoliena is ook die enigste een wat vreesloos vrae stel oor die lot van die Knysna-houtkappers, wat haar uitspreek teen die rompslomp van die Carnegie-kommissie en kritiek lewer teen die kerk en armsorgprojekte wat nie daarin slaag om die houtkappers se hagiïke omstandighede daadwerklik te verander nie.

Sy is 'n individualistiese denker; sy word nie beïnvloed of geïntimideer deur sosiale strukture, die kerk en maatskaplike projekte nie. Dit plaas haar na links op die skaal waarmee Clayton en Opatow die effek van sosiale faktore op omgewingsidentiteit voorstel. Die masjien van die houttrein waarmee sy dorp toe ry om 'n kombers by een van die bosvroue te kry, noem haar “'n goeidoener”, maar Karoliena stel dit duidelik dat haar hulpverlening nie deel van enige georganiseerde sosiale projek is nie: “Ek is niemand se goeidoener nie, mister Botha. Net my eie” (24). Wanneer die kerkverpleegster inligting oor Karoliena se skeefgeloopde huwelik uit haar probeer trek, te midde van “allerhande stories” wat rondlê, wys Karoliena hoe min sy haar aan dié vrou se status en kwalifikasie, of aan die sosiale wêreld in die breë,

steur: “Doen wat jy wil. Glo wat jy wil” (109). Ook aan Johannes, wat weens sy finansiële voorspoed een van die sosiaal hoogs gerekendes in die gemeenskap geword het, se status steur sy haar min. Wanneer hy per geleentheid sy geduld met haar kwytraak en sy stem teenoor haar verhef, besef sy: “Sy is nie bang vir hom nie. Niks nie” (123).

Individuele ervaring het groot waarde vir Karoliena. Dis nog ’n kenmerk wat haar, in terme van die omgewingsidentiteitskontinuum waarmee Clayton en Opotow werk, links posisioneer. Sy klim eerder in die lê trok van die houttrein as om in die passasierswa saam met ander te ry. Sy wys waarskuwings dat ’n jong meisie nie so alleen rond behoort te beweeg nie, af; “sy’s gewoon aan alleen loop” (72). Juis omdat sy verkies om “alleen (te) loop”, is haar skooljare in Wittedrif se kerkkoshuis, waar die predikant se invloed en haar eie skrandtheid vir haar ’n plek besorg, maar waar sy tussen ander moet slaap, baie moeilik (45).

Karoliena se menseverhoudings lewer sterk bewyse van haar individuele fokus en haar pogings om aan groepe en sosiale invloed te ontkom. Sy vind aanklank by ’n ander individualis in die roman, “ou Bothatjie”, oor wie sy vermoed dat hy “op ’n dag uit ’n boomsaad op die bosvloer begin groei” het (38). Bothatjie is, soos sy, ’n alleenloper – sonder sosiale aansien, met sy “hare wild, baard wild, klere toings” (102). Dis hy wat aan Karoliena verblyf gee nadat sy van Johannes af weggehoop het (39). Die enigste ander persoon by wie se siel hare aanklank vind, is “mister Fourcade” wat van tyd tot tyd uit die Plettenbergbaai-omgewing kom om plantopnames in die bos te doen. Vir Karoliena is hy “(die) slimste man van die bos” (17); sy plantkennis en -liefde is die inisiërende faktor in die band wat sy met hom smee. Sy dink aan hom as pa-figuur of as “skaduwee oor haar kop” (61), nadat haar pa “soos ’n groot boom afgekap is en die gat in die bosdak nie weer wil toegroei nie” (12).

In hierdie natuurbeeld, waarmee Karoliena iets van die intimiteit van ’n pa-dogter-band probeer vasvang, lê bevestiging dat die natuurruimte ’n wesentlike effek op haar menswees het. Interaksie met die natuur verloop veel gemakliker as met mense; sy maak op direkte en bewuste wyse kontak met die bome. “‘Goeiemôre, goeiemôre’, groet sy soos sy loop: ysterhout, kershout, ysterhout, ysterhout, geelhout, ysterhout, witels, vlier [...]. *Goeiemôre, goeiemôre*, groet die bome terug” (115). Sy voel deel van die gesprek op die bosvloer, waar die paddas “klik-praat met mekaar. En met jou. Jou vra waar jy was, jou sê dat tier laas nag sagvoet kom kos vang het” (36). Sy maak kontak met die bosloerie: “Sy toot. Wag, luister, hoop. Toot weer. Presies agt keer, bosloerie kan tel. Toe begin hy nader kom...” (118). Die fisieke ellende waarmee Karoliena op die skoonkap van die bergveld en die voorbereiding vir die plantasies reageer, onderstreep die aard van haar omgewingsidentiteit: “Twee bergadders se koppe word verbrysel met die platkant van ’n pik. Skerpioene met angels omhoog probeer wegskarrel voor die pikke. [...] Sy is naar” (141).

Die nood van die boscense dwing Karoliena om ’n verdienste te genereer uit die motte wat sy in die bos vind en waarvoor “mister Ferndale van die apteek” ’n oorsese mark het. Sy dra swaar aan die gewetenstryd wat dit skep; “sy sê in haar hart ekskuus vir die motte”, maar dis hierdie verdienste wat haar in staat stel om die heel nodigste vir die bosvroue te koop, selfs breiwoel en penne waarmee hulle self ’n inkomste kan genereer (16, 229). Sy beskerm die inligting oor waar sy hierdie motte kry (17) en weier botweg om meer as slegs die afgesproke hoeveelheid motte aan Ferndale te verkoop: “Sy sê nee, sy’t ’n ooreenkoms met die bome waar sy hulle vang: nie te veel op ’n slag nie” (16). Uit erkentlikheid en uit eerbied teenoor die bos wat sy gawes deel, gaan lê sy ’n handvol bosdruie by die ou keurboom se “voete” neer, vir “dankiesê” en “sodat dit minder soos steel kan voel” (229).

Karoliena put op ’n diep persoonlike vlak perspektief uit haar interaksie met die bome, die bosreusie wie se wysheid sy vertrou. Kwelvrae oor “sleg-arm” en “goed-arm” ontstaan uit

haar waarneming van die verval onder sommige boscense, terwyl ander met trots en verbeterheid probeer om hulle eie omstandighede te verbeter (27,107), en dié vrae bring sy na die kalender by Diepwalle. Hier erken sy: “Boom, ek verstaan nie [...] van goed en sleg nie. [...] Ek wonder of albei saam binne-in ’n mens bly en jy dit maar moet uitmekaar rafel?” (132). Wanneer Johannes haar in die bos kom soek, word die konflik in haar twee “stemme” wat vir mekaar “skree” en uiteindelik moet sy teen ’n boom se “boslyf” fluister: “Ek is die deurmekaarste deurmekaar. Asseblief, help my” (203).

Die beleving dat natuur- en sosiale ervarings geskei is – “Tussen boomland en mensland is ’n brug waar jy soms sukkel om oor te kom” (7) – bevestig Karoliena se posisie aan daardie kant van die omgewingsidentiteitskaal waar minimale invloed aan sosiale faktore toegeskryf word. Mensland is ’n “deurmekaar plek”, een waar Karoliena “lankal nie meer woon nie” (16), want: “In mensland woon bekommernisse. In boomland woon vredigheid [...] en bosbokke en voëls...” (132). Ondanks haar pogings om na enkele van die mees vereensaamde bosvroue uit te reik, bly sy nie eers om ’n gebreekte patat te ontvang nie, “sy wil wegkom van mensland se agterstoep af” (25).

Bothatjie verwys na plantasies as synde deel van menslike aktiwiteit, oftewel “mensland”: “Plantasie is anders as bos. Die een is mens, die ander God. [...] Die een is rye, die ander ’n plek waar elkeen sy eie staan het” (134).

Karoliena soek haar selfkennis letterlik en figuurlik in boomland. “Hoe dink oom is dit om ’n boom te wees?” vra sy vir Bothatjie. Dan neem sy ’n besluit:

Een tou bind sy om haar kop. Een tou onder haar arms langs om haar lyf. [...] Buite skeur sy takkies van die stinkhout af en steek dit oral in die toue in totdat sy ’n blarelyf het en binne-in ’n boom staan. [...] Met oë wat van diep af deur die blare kan sien. ’n Boom wat voetjie-vir-voetjie [...] loop. Menswees toegevou in skuilte waar niks haar kan bykom nie. [...] vredigheid (wat) stadig begin opwel hoe dieper sy boomland binne loop. (167-168)

Karoliena wil die instinkte van olifante ook haar eie maak, omdat sy glo dat die psige van dié koersvaste dier haar sal help om ’n pad te kies. Sy kry ’n paar skoene van olifantvel gemaak by Abel Slinger, trek dit aan, draai die rieme om haar voete en vra die bos om van haar ’n olifant te maak:

Dit voel of die aarde deur die olifantskoene in haar voete in begin opstyg. Elke klippie, stokkie, droë blaar. [...]

Stadig begin die vreemdste ding met haar gebeur. Al die bange van haar lewe begin bo by haar kop uitstyg. [...] Soos om van binne af skoongewas te word.

[...] Tussen die bome deur, teen ’n opdraandetjie uit, en elke tree kry ’n ander reuk: iewers het witsheuning uit ’n bynes gedrup. Iewers het ’n rooikat geslaap. ’n Wildevark, ’n bosbok.

[...] Pietjekanarie vra luidkeels: Wie’s-jy, wie’s-jy? Sy antwoord: Karoliena Kapp. Olifantkoei. Wat nooit weer bang gaan wees nie. Vir niks. (263-264)

Clayton (2003:50) beklemtoon dat waar belewings van verbintenis met die natuur ’n bepalende invloed ten opsigte van omgewingsidentiteit uitoefen, en sosiale beïnvloeding laag is, die natuurlike omgewing dikwels bydra tot ’n sterk en positiewe selfbeleving. Ervarings van selfstandigheid en bevoegdheid is aanduidend van hierdie gesonde eiewaarde (Clayton 2003:50), en sulke ervarings spruit direk uit die insidente waar Karoliena haar in die “vel” van ’n boom of olifant bevind. Sy ervaar nie in hierdie situasies dat sy minder mens is nie; sy voel juis op vredige en vreeslose wyse volledig mens deur haar verbinding met die natuur. Sy

beleef “menswees toegevou in skuilte” (167) in die “blarelyf” van ’n stinkhout: “Mensboom is deel van die bos, binne-in die bos. Mensboom-stinkhoutboom” (168). Terwyl sy met die olifantskoene aan deur die onderbos loop, is daar ’n ewe sterk ervaring van “vry te word, mens te word” (264).

In albei gevalle is die ervaring van vreesloosheid prominent, om “te voel hoe veilig leef kan wees” (264). Terwyl Karoliena agtervolg word deur vrees oor die aanvang van die “bespotlikste ding” (101), naamlik om Johannes en ’n gerieflike lewe op die dorp agter te laat, is dit gefokusde natuurbelewings wat haar die geestesvrede, -krag en selfvertroue gee om aan haarself getrou te wees. Sodat sy kan verklaar dat sy “Karoliena Kapp (is), [...] wat nooit weer bang gaan wees nie” (265).

Johannes word meer op regs van Clayton en Opotow se skaal aangetref, waar sosiale invloede ’n groot rol speel, individuele ervaring deur ’n groepfokus en -identiteit oorskadu word en waar die natuurlike omgewing op die buiterand van persoonlike beleving geskuif is. Sy sakebedryf floreer en hy probeer homself doelgerig in sosiale kringe posisioneer om sy aansien in die dorp te versterk. Karoliena word by sy sosiale gewildheid betrek, sy word vir tee genooi “asof dit dorpsmode geword het om Johannes Stander se fiancée te onthaal” (84). Johannes se sosiale posisionering skep duidelik die konteks vir sy verhouding met haar. Hy het meer waardering vir haar skoonheid en intelligensie, wat sy posisie in die sosiale sfeer versterk, as vir haar individualiteit. Hy gee opdrag dat daar ’n kas vol “uitrustings” vir haar gemaak word (71) en verklaar dat sy vir hom “pragtig (is) [...] in daardie fraaie tabberd” (75). Die losieshuis waar sy in die weke voor hulle troue tuisgaan, is met ’n doel gekies: “Miss Ann se plek is soos ’n afrondingskool wat ek jou gee sodat jy gemaklik in jou nuwe omgewing sal aanpas as my vrou” (71).

Johannes se optrede word gerig deur sy rol as Raadslid en gemeenskapsleier. Die politieke werklikhede van die tyd beïnvloed sy oordeel; Karoliena leer dat die ekonomiese vooruitgang van die dorp en streek vir hom prioriteit is. Sy reageer ontsteld op die gehawende toestand van die bome langs die hoofstraat (73), maar Johannes wys haar saaklik op die Raadsbesluit omtrent hierdie bome. Hulle moet plek maak vir nuwe straatlampe asook vir die herbouing en teer van die strate, dis “die prys van vooruitgang” (74).

Die groepfokus wat vir hom belangrik is, bring mee dat hy nie Karoliena se individualistiese aard en die feit dat sy feitlik onbeïnvloed deur sosiale strukture leef, begryp of kan akkommodeer nie. Die waarde wat sy aan die natuuromgewing heg, en hoe interaksie daarmee deel van haar leefwyse vorm, is vir hom onverstaanbaar en skep frustrasie. “Jy moet nog baie leer, Karoliena”, berispe hy (74). Op haar beurt beleef Karoliena die uitgangspunte waarvolgens Johannes leef as onsimpatiek en as beperkend vir haar eie sienswyse en menswees (74-75). Die grootste knelpunt en frustrasie in hulle persoonlike verhouding is dus gegrond op die ewe vasberade handhawing van die verskille in hulle omgewingsidentiteit.

Die nuutheid van Karoliena se situasie as Johannes se verloofde, en al sy gul betonings van bewondering, neem vir ’n wyle al haar aandag in beslag: “Leef het soos ’n kis vol geskenke geword.” (71) Hoewel hy besonder goed vir haar is – “Niks is te veel (moeite) vir jou nie, Karoliena” (75) – is sy bewus van ’n “holheid in hom”, en sy vergelyk hom met die slappop wat sy as kind gehad het. Net: “Hy was nie slap nie, meer ’n dooiipop. Slim dooiipop” (96). Wat sy hier aanvoel, is moontlik sy onvermoë om haar identiteitsgeankertheid in “boomland” te begryp, hoe intelligent hy ook al is. Sy staan verslae oor Johannes se sosiaal georiënteerde oordeel oor waar die mens se “plek” is wanneer hy beklemtoon: “Jy moet wegkom uit die bos uit [...] Jy hoort nie hier nie!” (63) en: “Jy’s klaar met die bos...” (85).

'n Gesprek tussen dominee Odendaal, Maria Rothmann en Karoliena werp lig op die mate waartoe omgewingsidentiteit verklaring vir denkpatrone en persoonlike oordeel bied. In hierdie gesprek stel Karoliena dit duidelik dat sy nie in 'n werkaanbod in Port Elizabeth belang stel nie, en die predikant beskuldig haar: "Jy kan nie deur die lewe gaan deur een ná die ander geleentheid te verwerp soos jy Johannes Stander verwerp het nie!" Op Maria se kalmer vraag, "Waar, volgens jou, hoort jy?", antwoord Karoliena met oortuiging: "In die bos." Sy verwys na haar aanvoeling vir die welsyn van die afgetakelde bos wanneer sy probeer motiveer: "Ek's die spook wat sien wat julle nie sien nie" (192). Ook teenoor Johannes probeer Karoliena haar andersoortige beredenering van sake, voortspruitend uit haar omgewingsidentiteitsposisie, verklaar. Wanneer hy sê: "By my het jy die kans om waardig te leef", antwoord sy: "In Streepbos staan 'n stinkhoutboom wat duisend jaar oud is. Dis waardig" (201).

Alhoewel Karoliena aanvanklik "bly aanstropel (het) na Johannes toe om [...] uit haar armbanke-vel te klim" (87), en hoewel sy "vir alles ja gesê (het) toe sy nee moes gesê het" (88), besef sy uiteindelik haar verbintenis met hom is die miskenning van haar menswees wat so sterk in haar omgewingsidentiteit gegrond is – dit is 'n "leuen" (89). "In die bos is ek wáár," verduidelik sy vir Johannes. "By jou is ek 'n lieg" (201).

Eerlikheid omtrent hoe onmoontlik dit is om haar lewens- en toekomsverwachting met dié van Johannes te integreer, is allermens vir Karoliena maklik. "Om van Johannes af weg te loop, [...] is soos wegloup van jou redding af", erken sy (95). Nadat sy hierdie ingrypende besluit geneem het, folter sy haarself: "Wat het haar besiel? Sy wou vir Johannes 'n goeie vrou gewees het..." (95); haar siel kleef steeds aan hom vas: "Tewers in haar was 'n spikkeltjie lief vir Johannes wat nie wou dood nie" (96). Sy weet egter met groot sekerheid dat daar onoorkombare verwydering tussen hulle is, en dat dit in die botsings ten opsigte van hulle omgewingsidentiteitsituasie gegrond is: "Die afgrond tussen haar en Johannes – tussen die dorp en die bos – is dieper as wat sy gedink het" (197).

Die kontinuum wat Clayton en Opatow gebruik om verskillende omgewingsidentiteitstipes voor te stel, mag uiteraard problematies wees. Enige skaal, kontinuum of spektrum behoort met omsigtigheid benader te word. Met die gebruik van 'n kontinuum kan maklik verval word in ooreenvoudiging van ingewikkelde kontekste deur dit té eng aan te bied. Gegewe die ekokritiek se algemene skepsis jeens die konvensionele idees oor ons digotomiese bestaan, moet die ekokritiese denker juis versigtig wees en potensiele slaggate in die gebruik van 'n begrip wat op 'n kontinuum steun, in ag neem.

Wanneer die hoofkarakters se botsende omgewingsidentiteitsposisies met behulp van Clayton en Opatow se kontinue voorstellingslyn uitgebeeld word, is die bedoeling nie om 'n soort digotomie te illustreer nie. Tussen die twee pole op hierdie voorstellingslyn vir omgewingsidentiteitstipes is eindelose variasie moontlik, en deur die benutting van hierdie skaal kon die nuanses in terme van unieke omgewingsidentiteitsituasies – wat in ander *Toorbos*-karakters minder prominent as by Karoliena en Johannes is, en dus nie in die romanontleding betrek is nie – effektief beskryf word. Bothatjie bevind hom in terme van omgewingsidentiteit naby aan Karoliena op Clayton en Opatow se skaal; hy word egter nie veelkantig uitgebeeld nie, en toon met geen ander karakter die mate van interaksie wat sy omgewingsidentiteitstipe so duidelik ontbloot as wat die geval met Karoliena is nie. In my bespreking van die interaksie tussen haar en Johannes het dit deurgaans oor die uitbeelding van *verskille* in omgewingsidentiteit gegaan, en oor hoe die handhawing van hierdie verskille tot die onvermoë lei om mekaar op 'n gedeelde lewenspad tegemoet te kom – nie oor die skep van 'n binêre teenstelling tussen hulle op die patroon van manlik/vroulik, rede/emosie, kultuur/natuur nie.

Daarom word die frases wat gebruik word om die aard van die hooffigure se omgewingsidentiteit te beskryf, omsigtig hanteer. Formulerings soos dat Karoliena “na links” geplaas kan word op die skaal, en dat Johannes hom in terme van omgewingsidentiteit “meer na regs” bevind, is sorgvuldig gekies om na *verskille* of *andersdenkendheid* te verwys; nie na *teenoorstelling* nie. Uitdrukings soos dat hierdie karakters “aan teenoorgestelde punte of pole” van die skaal aangetref word, word doelbewus vermy om assosiasies met ’n digotomiese beskouing te voorkom.

Die einde van die roman lewer onvoorsiene gebeure op. Ná die oorlog keer Johannes as ’n gebroke man terug en vra vir Karoliena: “Neem my bos toe” (310), omdat hy hoop om daar sy emosionele ewewig en vrede met sy omstandighede te herwin. Hierdie “beking” van Johannes is destyds deur verskeie resensente as ongeloofwaardig, onoortuigend en ongemotiveerd verwerp (Cilliers 2003:6; Olivier 2003:9; Van Biljon 2003:72). In die kritiek op die roman word dus herhaaldelik geprotesteer teen die romantiese, gelukkige einde daarvan; hierdie slot word as ’t ware nie as in sinvolle samehang met die voorafgaande romangebeure beskou nie. Die reaksie van kritici op die slot van *Toorbos* is betekenisvol, aangesien hierdie slot tot die vraag mag lei in hoeverre die roman dan erns maak met die tematisering van omgewingsidentiteit, as dit die implikasies daarvan teen die einde ondergrawe en versaak?

Twee kwessies is myns insiens hier belangrik, waarvan die eerste die interessante feit is dat die roman omgewingsidentiteit *avant la lettre* tematiseer. *Toorbos* voer die “argument” van omgewingsidentiteit weliswaar nie tot aan die einde oortuigend deur nie. Wat egter tog merkwaardig is, is Matthee se aanvoeling vir en haar tematiese gestaltegewing aan die idee dat omgewingsidentiteitsverskille ’n drastiese effek op menseverhoudings sowel as op omgewingsoortuigings kan uitoefen – soos dit in die grootste gedeelte van die roman uitgebeeld word – én terwyl die begrip *omgewingsidentiteit* nog in ontwerpfasie was met die publikasie van die roman. Tweedens is daar die ewe interessante kwessie van die afwysende kommentaar oor die ongeloofwaardige slot van die roman. Hierin kan sterk teenkating gelees word teen die gedagte dat identiteit met relatiewe gemak aangepas sou kon word, soos wat deur Johannes se oënskynlike manteldraaiery aan die einde van die roman gesuggereer mag word. Die kommentaar op die romanslot het dus betekenisvolle implikasies vir die konseptualisering van *omgewingsidentiteit* in die literêre diskoers.

My bevindings ten opsigte van Johannes se sterk sosiaal georiënteerde omgewingsidentiteit, en die gevolglike onverenigbaarheid van die hooffigure se natuurbeskouings, strook met die fel reaksie van literêre kritici op Johannes se optrede aan die romaneinde. Hy oortuig glad nie wanneer hy ná sy terugkoms van die oorlog die bos opsoek, en wanneer daar “tjoef-tjaf” – soos Van Biljoen (2003:72) dit stel – uit hierdie oënskynlik nuwe natuuringesteldheid genesing van sy geestesletsels en sy verhouding met Karoliena kom nie. Dwarsdeur die roman het dit duidelik geword dat, vanweë diepliggende verskille in hulle identiteitsbasis, dit nie vir Johannes en Karoliena moontlik is om dieselfde op die omgewing te reageer, dit op dieselfde manier te ervaar of dieselfde standpunt daarteenoor in te neem nie. Ondanks faktore wat hulle behoort te kon saamsnoer, het die verskille ten opsigte van hulle sosiale “programmering” hulle in verskillende omgewingsidentiteitskategorieë ingedwing, en het hulle by mekaar verbygedryf.

Soortgelyke situasies ontvou rondom ons in eietydse situasies in die Era van die Mens. Die bestaanskrisis wat die mens in die oë staan wanneer die planeet se vermoë om te voorsien tot niet mag gaan, word allerweë op die publiek se hart gedruk, maar daar is politici, maghebbers en ekonome wie se agendas steeds ’n ander verhaal vertel. Dalk is dit tyd om ag te slaan op Clayton en Opotow (2003:19) se waarskuwing dat omgewingskonflikte nie ten volle verstaan kan word, of op konstruktiewe wyse hanteer kan word, sonder spesifieke aandag aan die wyses

waarop hierdie konflikte die omgewingsidentiteit van individue of groepe reflekteer nie. Daar mag nuwe moontlikhede uit 'n beter ingeligte benadering tot die onversoenbaarhede op omgewingsgebied vloei, sou ons die oortuiging ter harte neem wat Clayton en Opatow (2003:19) so uniek formuleer:

Each aspect of environmental identity – at minimal, moderate, and strong levels of social influence – can be understood as a different lens for looking at the human-nature relationship. [...] We can use these different lenses to understand and predict the probability of pro- or anti-environmental action, they provide a secure foundation for target driven discourse and negotiations on environmental affairs.

4. TEN SLOTTE

Toorbos illustreer die effek van omgewingsidentiteitsverskille selfs tussen mense wie se agtergrondsituasies verskeie gemene delers oplewer. Dit werp lig op die onversoenbaarheid en verwydering tussen mense wat op verskillende vlakke beïnvloed word deur die samelewing en die natuurlike ruimte om hulle.

Die roman het potensiaal as bewusmaker van die kwessie van omgewingsidentiteit en as demonstrasie van die kragtige wyse waarop dit op menseverhoudings, sowel as op omgewingsgedrag en -oortuigings, kan inspeel.

Daar is reeds verwys na die krediet wat Jooste en Senekal (2016:770) Matthee se bosromans gee vir die sonderlinge invloed daarvan op die werklikheid, met verwysing na die leesbegeestering en die ongewone entoesiasme vir die Knysna-omgewing wat die romans gewek het. Die beïnvloedingsproses ten opsigte van die lewenswerklike situasie mag voortgaan. *Toorbos* mag, herlees vanuit 'n ekokritiese benaderingshoek, nuwe perspektiewe bied ten opsigte van die praktiese implikasies en potensiaal van 'n benadering tot omgewingsensitiwiteit met inagneming van die realiteite rondom omgewingsidentiteit. Deur omgewingsidentiteit as betekenisvolle gegewe in die werklike lewensituasie te ag, mag die kontoere van omgewingsdebatte op praktiese en vrugbare wyse verlê word.

Hierdie bevinding beaam Glotfelty (1996:xix) se oortuiging dat letterkunde nie bokant die materiële wêreld sweef in 'n soort estetiese hemelruim nie; dit het 'n rol te speel in 'n ontsaglik komplekse globale sisteem.

Die herlees van *Toorbos* het die verkenning en teoretiese kontekstualisering van die beginsel van *omgewingsidentiteit* behels, maar ook 'n waardebeoordeling deur die toepassing van 'n spesifieke model van omgewingsidentiteit. Die doel hiermee was om die praktiese relevansie van die omgewingsidentiteitsbeginsel vir die breë konteks van omgewingsgeoriënteerde denke uit te klaar en te onderstreep. Dit is gedoen in aansluiting by die fokus op globale omgewingsdilemmas en die wêreldwye besorgdheid daaroor in die Era van die Mens.

Om as ekokritikus met Matthee se roman besig te wees, het hennu de bewustheid gebring van die uitdagende werk van eksperimentering met en toepassing van ekokritiese beginsels in 'n veld waar hierdie praktyk betreklik nuut is. Die bestudering van tekste vanuit ekokritiese oogpunt is 'n belangrike manier om begrippe en idees uit die sfeer van hierdie subdissipline – spesifiek van die begrip *omgewingsidentiteit* in hierdie geval – te gebruik, te toets en te verfyn. Dus lê die betekenis van hierdie studie nie slegs in die benutting van 'n sekere teoretiese idee om *Toorbos* beter te verstaan nie, maar in die wins om tot 'n beter begrip van daardie teoretiese idee te kom.

BIBLIOGRAFIE

- Barnard-Naudé, J. 2019. KykNET Silwerskermfees 2019: Wat's in die spieël? Dagboek van 'n filmfees. *LitNet Leefstyl*. <https://www.litnet.co.za/kyknet-silwerskermfees-2019-wats-in-die-spieel-dagboek-van-n-filmfees/> [22 Mei 2020].
- Cilliers, C. 2003. *Toorbos* kort 'n towerstaf. *Volksblad*, 6 Oktober, p. 6.
- Clayton, S.D. 2003. Environmental identity: A conceptual and an operational definition. In Clayton, S.D. & Opatow, S.V. (eds). *Identity and the Natural Environment. The Psychological Significance of Nature*. Cambridge: The MIT Press, pp. 45-65.
- Clayton, S.D. & Opatow, S.V. 2003. Introduction: Identity and the Natural Environment. In Clayton, S.D. & Opatow, S.V. (eds). *Identity and the Natural Environment. The Psychological Significance of Nature*. Cambridge: The MIT Press, pp. 1-24.
- Freed, A. 2015. *Exploring the link between environmental identity, behaviors and decision making*. East Lansing: Michigan State University.
- Kotzé, L. 2014. Oorgrens-biodiversiteitsregulering in die Antroposeen. *LitNet Akademies*, 11(2):126-148. <http://www.litnet.co.za/oorgrens-biodiversiteitsregulering-in-die-antroposeen> [17 September 2019].
- Matthee, D. 2003. *Toorbos*. Kaapstad: Tafelberg.
- Olivier, F. 2003. Matthee se verhaal het onder haar uitgegely. *Beeld*, 8 September, p. 9.
- Stets, J.E. & Biga, C.F. 2003. Bringing identity theory into environmental sociology. *Sociological Theory*, 21(4):398-423.
- Stone, A. Derde Dalene Matthee film. *MatieMedia*. <https://www.matiemedia.org/derde-dalene-matthee-film-toor-binnkort-in-knysnabos/> [22 Mei 2020].
- Van Biljon, M. 2003. Blitsverkoper: woord en wederwoord. *Insig*, 31 Oktober, p. 72.
- Walton, T.N & Jones, R.E. 2017. Ecological identity: The Development and Assessment of a Measurement Scale. *Environment and Behavior*, 50(6):657-681.